

ŽDÁRSKÝ OPAT V ČELE HOMILETICKÉ DRUŽINY

Před několika lety se do kulturního povědomí našeho i světového dostalo starobylé město Vysočiny – Žďár nad Sázavou. Zasloužili se o to pracovníci nejen místní, ale i odjinud, kteří se od šedesátých let podíleli na badatelské a ediční činnosti vztahující se ke Žďáru a okolí. Byli mezi nimi i někteří „zakázání“ badatelé, jako Zdeněk Kalista, který knihou z roku 1970 osvětlil fenomén barokní gotiky. Už předtím zde byla vydána Kronika kláštera žďárského z roku 1300 v latinském originále i v českém veršovaném přebásnění.

Toto snažení vyvrcholilo v prosinci 1994, kdy nepomucký barokně gotický kostel na Zelené hoře byl zapsán do Seznamu světového dědictví UNESCO. Připojil se tak k historickým jádrům Prahy, Českého Krumlova a Telče jako čtvrtá česká památka světového významu a zařadil se mezi 278 nejvýznamnějších pamětuhodností světa. V nadšení nad tím a objektem vytvořeným Janem Blažejem Santinim-Aichlem se jaksi pozapomnělo na stavebníka kostela, tj. na osobnost, která dala podnět ke stavbě, ideově ji připravila, důsledně řídila a financovala. Byl jí Václav Vejmluva, 36. opat cisterciáckého kláštera ve Žďáře v letech 1705 až 1738.

Narodil se 19. září 1670 v Brně, přesněji na starobrněnském panství kláštera cisterciáček, kde byl jeho otec sládkem. Při stycích mezi cisterciáckými kláštery je pravděpodobné, že učení a studium sládkova nadaného synka sledoval starobrněnský probošt a navrhl jeho noviciát ve Žďáře. Jeho „obláčka“, tj. jeho obřadné oblečení bíločerného řeholního roucha, se ve Žďáře konala na Nový rok 1689. Už tehdy projevoval Vejmluva zájem o výtvarné umění a jeho zvědavá všetečnost ho přivedla k objevům starých maleb a nápisů pod oprýskanou klášterní omítkou. Ke studiím filozofickým a teologickým byl poslán na řádová učiliště ve Vyšším Brodě a v Praze a po vysvěcení na kněze dne 16. ledna 1695 se vyznačoval neobvyklou čínorodostí.

Když se v roce 1705 vracel 35. žďárský opat Edmund Bagner z léčení v Karlových Varech, donutily ho velké bolesti dát se zavést do cisterciáckého kláštera v Plasích. Tam později pozval několik svých spolubratřích ze Žďáru a naléhavě jim doporučoval, aby jeho nástupcem zvolili Václava Vejmluvu. Doporučoval dobře, neboť ve Vejmluvovi, nastoupivším po Bagnerově smrti v září 1705, získalo žďárské cistercium „Panny Marie nad pramenem“ nadějnýho představitele. Kláš-

terní panství brzo oddlužil a hospodářsky povznesl, přestože poddanské dávky a povinnosti zmírnil. Vynikal však hlavně v činnosti organizační a kulturní.

Za opata Vejmluvy nastal rozvoj všech druhů umění. Projevilo se to v hudbě, architektuře, malířství, sochařství, uměleckých řemeslech, divadle i literatuře. Vejmluva dokonce založil při klášteře akademii, na níž vysoce vzdělaní učitelé přednášeli různé disciplíny. Ideologie byla ovšem rekatolizační, tridentská, opřená o nepochybné filozofické a teologické autority cisterciácké i jinořádové s příměsí barokního vlastenectví. Známý a interpretovaný zde byly také spisy Balbínovy, Pešinovy i spisy moravských pěstitelů cyrilometodějské tradice ve velehradském klášteře, tehdy cisterciáckém.

Avšak Vejmluvovu aktivitu nutno zúžit na literaturu. Kromě mariánské úcty zdůrazňoval úctu k Janu Nepomuckému. Ta byla vysvětlitelná dobovou apoteózou Nepomuka v období ještě předbeatifikačním a předkanonizačním. Z hlediska Žďáru vyrůstala tato úcta z těsných vazeb se západočeským Nepomukem jako jednak rodištěm Johánka z Pomuku, jednak místem žďárského mateřince v jeho blízkosti. Žďárský klášter byl totiž ve 13. století osazen mnichy ze zelenohorského kláštera u Nepomuku. Proto se Vejmluva rozhodl šířit nepomuckou úctu z nové svatyně na Zelené, dříve Černé nebo Strmé hoře. Po delším uvažování pověřil architekta Santiniho-Aichla stavbou nejen zelenohorského nepomuckého kostela, ale i kostela ve Zvoli, zasvěceného sv. Václavovi, a kostela v Horní Bobrové, zasvěceného sv. Petru a Pavlovi. Všechny tři kostely byly postupně vysvěceny roku 1722 a oslaveny spisem *Risus Sarae*.

Risus Sarae znamená česky Smích Sárý, přičemž se míní Abraháмова manželka Sára a přeneseně také klášter a dále město Žďár. Spis, vyšlý roku 1723 v Brně, sestavil Vejmluvův tajemník Bonifác Procházka, velmi vzdělaný příslušník žďárské komunity. Z Vejmluvova pověření studoval mimo klášter teologii a práva, získal doktorát a zastupoval svého opata zvláště při složitých jednáních ve Vídni, později byl proboštem ženského cisterciáckého kláštera v Mařím Dolu v Lužici. Procházka vypsál poutavě latinsky průběh zasvěcovacích slavností a zařadil také české kázání měřínského faráře Jakuba Felixe Jana Pachera, kterého Vejmluva vybral jako slavnostního kazatele při svěcení kostela na Zelené hoře.

Biblické spojení Sárý s Abrahámem mění Pacher ve spojení nevěsty Sárý jakožto Žďáru se ženichem Janem Nepomuckým. Téma duchovní svatby je rozšiřováno o reálnou postavu opata Vejmluvy, který nevěstu ženichovi „namluvil“ a který ženicha dal představit právě zasvěceným kostelem. Takové motivy obohacují a zpozemšťují konvenci barokní duchovní erotiky spolu s určováním dalšího příbuzenstva svatebního páru. Tvoří je svatí patroni chrámů stojících na panství žďárského kláštera a jejich jmenovití správcové, tj. cisterciácký převor jako správce klášterní baziliky a faráři ustanovení na farářích ve Žďáře-městě, v Bobrové, ve Zvoli a v Ronově. K nim a ovšem k opatu Vejmluvovi míří

označení „dobrý“, „nový“ či „zlatý hospodář“. S jeho jménem i s názvem „Žďár“ si Pacher pohrává, a nejen se jmény, ale jinde i s čísly podle starožidovské kabaly:

Zdař Bůh tedy, žďárský hospodáři; jak se Ti ve Žďáře daří? Žďár, jestliže slova přeložím, vyjde dař. Bud' Bohu chvála, tak teda dobře bude ve Žďáře, i tobě od dobrého hospodáře dobře se dařiti bude, ó nejšťastnější pane opate Václave Vejmluvo, který jsi chrám tento jako nejmoudřejší Šalomoun skvostně vystavěl, slavně posvětili dal, který jsi svatého miláčka tvého Nepomuckého Jana z Prahy do Žďára pozval, a jako Zacheus Krista, tak jej do domu svého mile přijal, ano i z těla jeho svatého částku aneb ostatek vyžádal, obdržel a k věčnému potěšení a ctění zde krásně představil. Ach, kdo jinší to vymluviti mohl, než vejmluvný Vejmluva, ten jistě svatý ostatek bude vaše s Bohem úmluva, bohatství i statek.

Václav Vejmluva uskutečnil v letech 1727 až 1736 nepomucké slavnosti na Zelené hoře, na něž jako kazatele pozval řadu kněží řádových a světských. Lze to doložit se zřením k nepochybným kázáním tiskem dochovaným, která připravil do tisku Bohumír Lifka už koncem šedesátých let. Avšak jeho edice, doporučená tehdy do tisku dvěma posudky – Kalistovým a mým, byla zakázána a mohla vyjít až v roce 1995 v Karmelitánském nakladatelství v Kostelním Vydří s názvem (podle kázání čáslavského děkana Karla Černého) Medotekoucí sláva na hůře Libanu. Na jejím vydání měl svůj značný podíl Josef Pohanka, neúnavný organizátor zpřístupňování barokních kulturních památek Žďárska.

Z okolních i vzdálenějších kazatelů pozval Vejmluva na žďárskou Zelenou horu roku 1727 sedleckého cisterciáka Zdenka Valcera a téhož roku také už zmíněného děkana Černého, roku 1728 svého konventního spolubratra Gerarda Bednáře a roku 1729 želivského premonstráta Henrika Františka Fritze. Pod vlivem Nepomukovy kanonizace nabídl kázání hned pěti kazatelům, takže v příštím roce 1730 přijel do Žďáru kázat nejen z Čáslavi děkan Karel Černý, z Luk u Jihlavy farář Jan Josef Khell, z Bohdalova farář Václav Antonín Nosek a z Jaroměřic děkan Antonín Ferdinand Dubravius, známý jako autor libret k operám Míčovým na zámku hrabat Questenberků, ale přijel též z Jihlavy německý dominikán Albert Schuster. Dalšími kazateli pak byli v roce 1731 znovu Khell, v roce 1732 a 1734 farář v Sadské Ferdinand Antonín Grim, roku 1734 také farář v Krchlebech u Čáslavi Václav Josef Hennet, roku 1735 děkan v Telči Martin Josef Zourek a roku 1736 poustevník bosák řádu sv. Augustina v Německém Brodě Eligius od svatého Jiřího.

Dosud nezkoumané německé kázání Alberta Schustera **Léčivá voda milostí rozlévající se ze Zelené hory** otvírá široké možnosti pro výzkum německé homiletiky u nás, a to v souvislosti s jazykově českou a latinskou složkou. V českých zemích vedle sebe pochopitelně fungovala různojazyčná homiletika, přičemž latinská byla určena zpravidla pro kněžské potřeby. U Schusterova německého kázání předpokládal prelát Vejmluva hlavně účast německé šlechty, kterou chtěl

získat pro svůj nepomucký program. Z jeho aktivit možno vyvodit i jeho teritoriální chápání češství a barokního patriotismu jako jevu v té době obecného.

Kázání jmenovaných Vejmluvových hostů jsou většinou kázání konceptuální, založená na určitém podobenství Jana Nepomuckého. Tak např. ho Bednář přirovnává ke studnici pětipramenné, Černý k jitřence uprostřed mlhy, Khell k novému Elyzeovi a maně nebeské, Nosek k vzácnému kamenu pomoci, Grim (a před ním Pacher) k zlatému hospodáři a jinde ke květné a plodné olivě, Hennenet ke zdi slavné nebo pevné, Zourek k nejvyššímu cedru na hoře Libánské, Eligius od svatého Jiřího k nebeskému vůdci hvězdě atd. Zvolené podobenství, zvané argumentum, promýšlejí kazatelé z různých hledisek a bohatě je dokládají z bible a teologické i historické literatury.

Opat Vejmluva se těšil velké úctě pozvaných kazatelů. Vyjadřovali to ve vzletných dedikacích svých tištěných projevů, přičemž cítíme určitý rozdíl mezi tónem dedikací Vejmluvových cisterciáckých spolubratří, i když níže postavených, a tónem světských kněží i jiných řeholníků. Tak např. Eligius od svatého Jiřího, příslušník chudého bosáckého kláštera v Německém Brodě, podporovaného bohatým žďárským cisterciem, formuluje takto úvod a závěr dedikace svého kázání **Nebeský vůdce hvězda** z roku 1736:

Vysoce důstojný urozený a vysoce učený pane, pane a patrone milostivý!

Nedá se k chválám svatého Jana nětco přidati, ani k zvelebení jeho přinesti, ani jemu přivlastněno býti, aby na tom svůj díl Vaše důstojná Milost nebrala, když toho svatého tolikerym právem a titulem za svého udělala, že co se jemu připisuje, i Vaší Milosti sluší připsati. Jak nad každým člověkem tak také na svatém Janu velké právo bere sobě jeho vlast, proto že jemu povětrí propůjčila: větší právo mají oné nebeské hvězdy, že jemu světlo nebeské z nebe vypůjčily: právo také k němu své nesou Jana rodičové, jenž jemu život od rodičky Boží vyprosili i přinesli. Podobně právo dostal svatý řád cistercienský, jenž v Jana dobré zvedení a grunt všech ctností založil. A všechny ty právo Vaše Důstojnost na sebe přejímá. (...).

Protož, když toto mé kázání chvály svatého Jana obsahující z milostivého poručení na světlo mám dáti, nemůžu proti právu, které na tom svatým Vaše Milost nalezla, dělati, abych ty svato-jánský chvály Vaší velebné Důstojnosti nepřipsal. A doufám, když je Vaší Milosti připisují, že dvakráte tomu svatému se podpisují a zavazují: jednou že jemu, podruhé že Vaší důstojné Milosti, poněvadž to všechno, co se Vaší Milosti připisuje, to ke cti svatého Jana se obracuje. A zase dvakráte Vaší Milosti za služebníka sebe podpisují a zavazují, když svatého Jana nejmenším ctitelům se býti dokazují, proto, že Vaše Milost svatého Jana za tolikerym právem má, a co jeho jest, i Vaší Milosti býti musí: Odkudž ať ráčejí také dvakráte toto kázání za své a mě za svého přijmouti, jenž v pravdě jsem Vaší vysoce důstojné Milosti nejponiženější duchovní služebník P. Eligius á S. Georgio, rádu boso-poustevnického svatého Otce Augustyna.

Další příležitost k pozvání několika kazatelů i jiných činitelů do Žďáru se Vejmluvovi naskytl v roce 1734, kdy se připravovalo 500. výročí založení

žďárského kláštera. Celý oktáv od 28. srpna do 4. září 1735 byl využit k holdu uplynulým pěti stoletím kláštera a k jeho šťastnému vykročení do století šestého, jak vyplývá z obsahu pompézní úvodní slavnosti i z děl čtyř hostů Vejmluvových.

O velké vstupní slavnosti z prvního dne oktávu jsme dobře informováni z litomyšlského tisku z r. 1735 *Saara quingentorum annorum vetula* (Žďár pět set let starý), jehož autorem je pravděpodobně Bonifác Procházka. Alegoricky zde byla předvedena svatební úmluva mezi Žďárem či jeho klášteřem a cisterciáckým řádem, které byly personifikovány biblickou Sárrou a spoluzakladatelem cisterciáků Bernardem z Clairvaux. Slavnost začala v nepomuckém kostele na Zelené hoře, která zástupně představovala cisterciácký mateřinec zelenohorský u Nepomuku, odkud přišli do Žďáru první řeholníci. Po slavné mši sloužené opatem Vejmluvou a slavnostním kázáním nám už známého Jana Josefa Khella seřadil se průvod podle barokní konvence, tj. nejdříve obyvatelé obcí patřících ke klášteřu s cechovními řemeslníky a dalšími profesemi, dále svatojanské bratrstvo, sbor hudebníků a duchovenstvo od prostého farského a řeholního až po vysoké. To tvořili všichni opati českého cisterciáckého vikariátu v čele s Václavem Vejmluvou.

Průvod směřoval ke klášterní bazilice, jejíž obvodový vchod byl ozdoben triumfálním obloukem. Na něm seděl cisterciácký Géníus, který veršovaným nápisem vítal početný průvod jménem žďárské řeholní komunity. Po zpěvu hymnu *Přijď, Duše svatý* a několika orací prošel průvod dalšími vyzdobenými oblouky do baziliky. Na prostranství před ní i na trase ze Zelené hory se prolínala symbolika antická s křesťanskou, ale v bazilice dominovalo uctívání mariánské a vůbec křesťanské. Všude se na jubilejní slavnosti podílela literatura, divadlo, hudba a zpěv i všechny obory výtvarného umění, takže vznikl imponující barokní Gesamtkunstwerk.

Podobná slavnost se konala v Sedlci u Kutné Hory roku 1743 u příležitosti 600. výročí nejstaršího cisterciáckého kláštera u nás. Také její popis (v češtině s názvem *Eucharistica ...*) známe a známe i čtyři jubilejní kázání, z nichž nejmělečtější s řadou smělých neologismů pronesl Jarolím Dvořák z Boru. Vyšlo péčí Josefa Vašiči jako *Divotvorné vítězství medotekoucího učitele a claravallenského opata sv. Bernarda nad hrůzoplnou smrtí* (1938). Na vydání stále čekají dvě k tisku připravená Dvořákova kázání německá – o sv. Kajetánovi z r. 1734 a o sv. Barboře z r. 1735, která jsou však jazykově prostší než český panegyrik o sv. Bernardovi. Vysoce vzdělaný Dvořák kázal i latinsky.

Popisy slavnosti žďárské a sedlecké jsou velmi cenné jako doklady typicky barokních slavností. Pokud jde o slavnost žďárskou, zúčastnili se jí na Vejmluvovo pozvání Jiří František Slaviček, regenschori brněnského Petrova, mladší bratr proslulého jezuitského misionáře v Číně a významného hudebníka, astronoma a matematika Karla Slavička, a dále kazatelé Jan Josef Khell, nám už známý farář

v Lukách u Jihlavy, Karel Borromaeus od svatého Remigia, německobrodský augustiniánský bosák, a Alberik Rebmann, cisterciácký profes ze Zbraslavi.

V Jimravově narozený a v Brně působící učitel a skladatel hudby Jiří František Slavíček pracoval pro opata Vejmluvu už delší čas jako skladatel a dirigent. Na slavnosti zazněla jeho skladba **Nuptiae factae sunt** (A stala se svatba), v níž melodramaticky zpracoval v duchu barokní mystické erotiky svatbu Sáry (žďárského kláštera) s cisterciáckým řádem. Svoje epithalamium, jehož text známe z litomyšlského tisku Jana Kamenického z roku 1735, nikoli však jeho notaci, uvedl Slavíček dedikací opatu Vejmluvovi. Tato dedikační předmluva se odlišuje svou uměřeností od ponížených dedikací žďárských kazatelů.

Z těch vystoupili v rámci oktávních jubilejních slavností tři. Osvědčený Jan Josef Khell kázal dvakrát: v úvodu slavnosti v zelenohorském chrámu na téma **Nepomucena Mater aneb Nepomucká Matka** a poté v bazilice na téma **Novus virgineus pontifex Virgo Maria aneb Nový panenský biskup Panna Maria**. První kázání je spíše krátkou „oslavnou řečí k Nepomukovi“ (jak zní charakteristika v popisu slavnosti), která líčí původ žďárských cisterciáků jako „bernardinských včelíček“ z nepomuckého roje zelenohorského. Ve svém druhém homiletickém projevu rozvíjí Khell nezvyklou a přímo paradoxní představu Panny Marie jako nejvyššího biskupa zúčastňujícího se zasnoubení žďárské nevěsty se sv. Bernardem.

Bosácký mnich Karel Borromaeus od svatého Remigia prohlásil v titulu svého kázání žďárský jubilující klášter za **Ženu krásnou náramně Sáru u zrcadla**. V jeho pojetí si Sára prohlíží obličej ve své původní čistojasné studnici, tj. ve Studnici (či Pramenu) blahoslavené Panny Marie (jak byl klášter nazván), a shledává jeho proměny v uplynulých pěti stoletích. To kazateli dovolilo nejen představit celý složitý vývoj kláštera, ale také vymýšlet variace na sám pojem zrcadla, na jeho různé podoby a funkce i na jeho uživatele. Jeho tvůrcem je samozřejmě Bůh, který zároveň sám je zrcadlem všeho stvořeného a všeho konaného v minulosti, přítomnosti i budoucnosti.

Vejmluvův zbraslavský spolubratr Alberik Rebmann nazval sice svoje kázání tradičně slovy **Sára pět set let stará**, ale rozšířil dosavadní chápání biblické Sáry. Není to už manželka Abraháмова, nýbrž Sára, manželka Tobiášova. Ta už není jako první Sára mystickou nevěstou sv. Bernarda; za mystického ženicha Sáry Tobiášovy považuje Rebmann opata Vejmluvu. Sára ho ozdobuje výsostnými insigniemi, jejichž význam aktualizuje Rebmann vzhledem k jubilujícímu klášteru. Jako dar přináší kazatel Sáře granátové neboli zrnaté jablko. Hojnost jeho jader znamená nejen 500 roků kláštera, ale i dlouhou řadu všech jeho dosavadních řeholníků. Granátovník roste a červeně kvete v zahradě zavřená se studnicí zapečetěnou, kterou se míní klášter ohrazený pevnou zdí – láskou.

Alegorie prostupuje dějiny kláštera i jeho současnost, kterou představuje opat Vejmluva. Na jeho věk a opatskou vládu aplikuje Rebmann důmyslnou hru

s čísly vytvářejícími různé chronogramy. Ty se zde stávají důležitým prvkem obsahovým, ne pouze formálním jako u datací na titulních listech:

Neb pravdivá věc jest, a pokudž by toho potřeba byla, i s přísahou se potvrditi může, že tenkrát, když tato hvězda kamenná se stavěla, nad ní hvězda nebeská v jasný den se v povětrí ukázala, a od zedníků a nádeníků snídajících, obědvajících, svačinu požívajících, po práci odpočívajících k podivení všech k tomu povolanych patrně viděná byla. Co medle ta nebeská hvězda znamenala? Hvězda jménuje se latinsky stella. Stella, hvězda obsahuje v sobě dvě LL. Každý L padesáte platí: počítám v tom dvojím L dvakrát padesát, a dvakrát padesát udělá sto. Pozoruj taky na přijmení vysoce důstojného pána, pana ženicha, který jest WeymLVWw; a má pět V, které představují quinque saecula toho jeho velebného a starožitného kláštera, kteréhožto quintum saeculum, pátý věk v radosti srdce svého světi. Co ale znamená L, které v sobě obsahuje to tajemství plné přijmení? Patřím na to L, a padesáte počítám, vysoce důstojný pán, pan ženich zdejší dnešní zde skutečně slavně a šťastně panuje šestkrát pět, to jest třicet lét. Já s nevěstou z gruntu srdce poddaně vinšuji L, to jest po dvaceti letech jubilaem dignitatis abbatialis (= jubileum opatské hodnosti). Neb nevěsta dnešní k BOHU volá, BOHA žádá a prosí jako ona Sára, nevěsta Tobiášova: Miserere nobis, Domine, miserere nobis, et consenscamus ambo pariter sani (Tobiae cap. 8.). – Smiluj se nad námi, Pane, smiluj se nad námi, ať se sestaráme oba spolu zdraví. Dejž to Pán BŮH, já srdečně vinšuji, aby se tenkrát, to jest po dvaceti letech, podle slov a vinše Sáry in jubilaeo abbatiali (= při opatském jubileu) v pravdě mohlo řícti:

**WIVAT WENCESLAVS ET SARAЕ VOTIS IN ANNIS SANIS,
SIT JVBILATVS FONTIS BEATAE MARIAE DE SARA ABBAS.**

Citované latinské dvojverší říká v českém překladu: Ať žije Václav s přísliby v šťastných letech, ať je oslaven opat Pramene blahosladené Marie ve Žďáře. Jeho zvýrazněná písmena vyjadřují rok 1735 – rok vrcholné slávy žďárského kláštera a jeho opata. Ten se bohužel z rozkvětu instituce jemu svěřené mohl těšit jen necelé dva roky. Dne 9. května 1737 bylo jeho celoživotní dílo zničeno rozsáhlým požárem. „Dobrý pastýř svého stáda“ vážně onemocněl a dne 17. března 1738 zemřel na druhý záchvat mozkové mrtvice. Později, v době josefinské (roku 1784), byl cisterciácký klášter ve Žďáře zrušen.

Přesto zásluhy opata Václava Vejmluvy zůstávají, zůstává i nabádavý příklad vynikajícího organizátora kulturní práce a štědrého mecenáše umění a vědy.